

УДК 78.015.3 – 053.6

Володимир Салій, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри народних музичних інструментів та вокалу

Василь Лоцько, студент магістратури інституту музичного мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ПІДЛІТКАМИ

У статті розглянуто окремі аспекти та процеси сприйняття музики підлітками які включають досвід безпосередніх переживань і роздумів виражених під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов'язаний з виконанням музики. Опрацьовано різноманітні методики навчання музичному мистецтву композиторами та науковцями часів ХХ століття. Доведено, що важливо навчити кожну дитину не тільки розуміти музичну мову, але й використовувати її для самовираження.

Ключові слова: музичне мистецтво, підлітки, навчальна діяльність, музичне сприйняття.

Літ. 5.

Владимир Салий, кандидат педагогических наук, доцент
кафедры народных музыкальных инструментов и вокала

Василий Лоцько, студент магистратуры института музыкального искусства
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ ПОДРОСТКАМИ

В статье рассмотрены отдельные аспекты и процессы восприятия музыки подростками включающие опыт непосредственных переживаний и размышлений выраженных под влиянием музыкального искусства, а также художественный опыт, связанный с исполнением музыки. Обработано различные методики обучения музыкальному искусству композиторами и учеными времен ХХ века. Доказано, что важно научить каждого ребенка не только понимать музыкальный язык, но и использовать его для самовыражения.

Ключевые слова: музыкальное искусство, подростки, учебная деятельность, музыкальное восприятие.

Volodymyr Saliy, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Folk Musical Instruments and Vocals Department

Vasyl Lotsko, Student of Magistracy, Institute of Musical Art
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF MUSIC PERCEPTION OF TEENAGERS

In the article some aspects and processes of music perception of teenagers including the experience of direct feelings and reflections expressed under the influence of musical art, as well as artistic experience associated with the performance of music are considered.

The aesthetic culture of the young man is connected with the outlook, Christian maturity, attitude to work and to social duty. That is why, the problem of the formation of harmonious person is closely interwoven with the issues of the formation of the personality of the junior schoolchild by means of musical art and aesthetic education.

One of the many and most effective means of aesthetic education is musical art. It has a great power of emotional perception and, therefore, is an important tool in shaping the ideological convictions of young person. In connection with this, the musical and aesthetic education of the younger generation is given such a great public attention.

In the process of perception of music, the experience of the direct feelings and reflections of students of a secondary school, which is formed under the influence of musical art, as well as artistic experience associated with the performance of music, is included. This makes it possible to consider the perception as a basis for assimilating students to the reality embodied in music. Therefore, the main task of a musical education of students is formation of an active perception of musical works in them. As a subject of research, the musical perception is the complex and multifaceted problem. Getting into the circle of interests of various sciences, the problem of musical perception is studied, accordingly, in various aspects.

Successful resolution of the problem of personality formation of junior schoolchildren by means of music art, a new person depends a lot on how purposefully and systematically the general education school implements

in practice the provision of a high level of education and training, as well as the culture of the younger generation. It is not necessary to condemn further the fact that a high level of education resists the low level of artistic culture of pupils in a secondary school. Therefore, the process of involving younger schoolchildren in spiritual values should be organized and managed.

Keywords: *the musical art, the teenagers, an educational activity, the musical perception.*

Постановка проблеми. Музика є одним із наймогутніших засобів виховання, що надає естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Уміння слухати й чути музику не є вродженою якістю. Пізнавально-творчі можливості підлітків розвиваються в їхній активній музичній діяльності.

Піфагор вважав, що гармонія звуків допомагає встановити гармонію в людському організмі, і мав рацію.

Мислителі в давнину говорили: “Слухати прекрасне, бачити прекрасне – значить поліпшуватись”.

У процес сприйняття музики включається досвід безпосередніх переживань і роздумів учнів загальноосвітньої школи, який формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов’язаний з виконанням музики. Це дає можливість розглядати сприйняття як основу засвоєння школярами втіленого у музиці досвіду естетичного ставлення до дійсності. Тому головним завданням музичного виховання підлітків є формування в них активного сприймання музичних творів. Як предмет дослідження, музичне сприйняття є складною і багатогранною проблемою. Потрапляючи в коло інтересів різних наук, проблема музичного сприйняття вивчається відповідно в різних аспектах.

Аналіз основних досліджень. Видатний радянський композитор Д.Д. Шостакович відзначав “У горі і радості, у праці та на відпочинку – музика завжди з людиною. Вона так повно і велично увійшла в життя, що її приймають як щось належне, як повітря, яким дихають не замислюючись, не помічаючи ... На скільки б біднішим став би світ, втративши прекрасної своєрідної мови яка допомагає людям краще розуміти один одного” [4]. Аматорами і знавцями музики не народжуються, підкреслював композитор, а стають. Ці слова Д. Шостаковича про величезне значення виховання в людині любові до музики, вміння її сприймати. І чим раніше музика ввійде в життя людини, тим глибше і точніше це мистецтво займе місце в його душі. Все те, що отримує дитина в період раннього дитинства, багато в чому визначає, що приносить вона суспільству в майбутньому. Саме в цю пору раннього життя закладаються основи

різноманітних якостей і властивостей у формуванні особистості дитини, її інтереси та здібності. Психологи відзначають, що велика частина придбаного в цей період засвоюється винятково швидко, і запам’ятовується на довгі роки, часом до кінця життя.

Музичний досвід дітей молодшого віку ще дуже простий, але він може бути досить різноманітним. Майже всі види музичної діяльності в самих первинних засадах доступні дітям і правильна постановка виховання забезпечить різнобічність їх музичного та загального розвитку на особистість дитини. Через виховання естетичного ставлення до навколишнього життя, через розвиток здібностей, емоційно співпереживати світ почуттів і думок, виражених у творах, дитина входить у відповідний образ, вірить і сама діє у відповідній ситуації. Вплив музики спонукає до “Чудової здатності радіти за інших, переживати за чужу долю, як за свою” [3].

Л. Виготський писав: “Перш ніж ти хочеш залучити дитину до якоїсь діяльності, зацікав її нею, потурбуйся про те, щоб виявити, що вона готова до цієї діяльності, що в неї напружені всі сили, необхідні для цього, і що дитина діятиме сама, вчителю ж лишається тільки керувати й спрямовувати цю діяльність” [1].

“Працюючи з дитячим хором, необхідно пам’ятати, що “музичне навчання і освіта цінні не самі по собі, а як найважливіший шлях музичного виховання, тобто виховання культурної людини з розвиненими музичними здібностями, високим смаком, любов’ю та інтересом до музики” [5].

Отже, музика це і є наш настрій. Так звичайно, всі кажуть, що це музика залежить від настрою, але це не так. Ти можеш слухати веселу музику і настрої твої покращиться, ти можеш слухати серйозну музику – і ти заспокоїшся. Натомість ти не можеш мати поганий настрій і змінити музику на сумну, або мати спокійний настрій і змінити класику на “rock”.

Мета статті – дослідити формування особистості підлітків засобами музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Важливо навчити кожну дитину не тільки розуміти музичну мову, але й використовувати її для самовираження.

Н.Л. Гродзенська писала, що, слухаючи музику, учні вже в четвертому класі можуть розрізнити твори В. Моцарта та Л. Бетховена. Діти вже розуміють, наприклад, що музика В. Моцарта світла, сонячна в порівнянні з музикою Л. Бетховена, що відрізняється мужністю, волею, героїзмом.

Ю.Б. Алієв вважає, що, освоюючи на слух твори, в яких яскраво відбите індивідуальне мислення композитора, учні одержують уявлення про найважливішу сторону його творчості й здатні дізнаватися про стиль цього композитора. Знайомлячи, наприклад, підлітків з музичною мовою Едварда Гріга, педагог показує “Вальс-експромт”, “Мелодію”, “Стародавній норвезький романс”; даючи поняття про стиль С. Прокоф’єва, він пропонує увазі учнів “Маски” з балету “Ромео і Джульєтта”, фрагмент з “Російської увертюри”, Гавот з “Класичної симфонії”; уявлення про музичну мову П. Чайковського школярі одержують, слухаючи *Andante cantabile* із квартету №1, п’єсу “Квітень” (“Пролісок”) з фортепіанного циклу “Пори року”, “Сентиментальний вальс” тощо. “Чим раніше діти довідаються й полюблять гарну музику, – писала Н. Гродзенська, – тим це буде плодотворніше для їхнього музичного розвитку, для виховання їхнього почуття, формування особистості” [2]. Щоб знайти більш широкі можливості для сприйняття музики класиків дитини, вона пропонувала не тільки слухати, але й співати доступні теми й мелодії з інструментальних і вокальних творів.

Перед слуханням музики вчитель музичного мистецтва часто націлює увагу учнів питаннями, на які вони повинні відповісти після прослуховування. Але цілісне враження від музики може зруйнуватися, якщо питання, що випереджає прослуховування зосереджує увагу не на змісті твору, а на його формі, окремих елементах. У такому випадку сприйняття музичного твору можна вважати невдалим.

Інтерес до твору, викликаний вступним словом, повинен підсилюватися яскравим і виразним виконанням. Однак не всякий твір вчитель може виконати сам на музичному інструменті. Якщо музичний твір написаний для хору або оркестру, то слухати його краще в грамзаписі. У цей час звуковідтворюючі засоби (програвач, магнітофон) стали незамінними помічниками вчителя. Завдяки звуковідтворюючим засобам можна познайомити учнів з твором у будь-якому виконанні, але запис не може зрівнятися з “живим” виконанням, тому більший ефект досягається при їхньому розумному сполученні.

Кращі педагоги, розвиваючи в дітей музичні навички, прагнули виховувати головне – уміння

не тільки чути музику, але й емоційно сприймати, співпереживаючи її зміст, а також виразно виконувати.

Головною творчою діяльністю, в якій у дітей найбільш ефективно розширюється поняття про виразність музичних засобів, є спів. Саме пісня служить основним виконавським матеріалом на уроці музичного мистецтва. Її текст вносить певні нюанси в зміст кожного куплету, тому зміна характеру музики вимагає відповідного підбору виконавських засобів. Створення учнями виконавського плану пісні починається з виявлення її характеру, настрою, потім здійснюється пошук необхідних виразних засобів.

Г. Ригіна у своїх дослідженнях установила, що для визначення дітьми тембрів деяких музичних інструментів велике значення має те, яка музика виконується. Приміром, при слуханні російської народної музики баян впізнають майже всі учні молодших класів, а в “Шестивий гномів” Е. Гріга, представленому в перекладенні для баяна, цей інструмент визначає менша половина класу [5]. Виходячи з того, що діти краще розрізняють інструменти з контрастними тембрами, в першому класі був встановлений наступний порядок знайомства: балалайка – оркестр народних інструментів – фортепіано – ксилофон – скрипка – симфонічний оркестр – контрабас – труба – духовий оркестр.

Школярі знайомилися зі звучанням інструмента на відомому їм музичному матеріалі, їхня увага зосереджувалася на тембровій виразності цього інструмента. У записі давався спочатку як би індивідуальний “портрет” інструмента, тобто виконання соло, а потім показувалося його звучання в оркестрі. Постійне послідовне збагачення тембрових подань сприяє більш глибокому і повному розкриттю й розумінню художнього образу.

Більш складним елементом для сприйняття гармонія, її розрізнення вимагає спеціальної підготовки, що включає двох, трьохголосний спів і музичні вправи. У своєму досвіді, Ю. Алієв, використовує наступні завдання. Наприклад, після дворазового прослуховування початку російської народної пісні “Во поле береза стояла” в акордовому викладі дітям дається деяка зміна гармонії, вони повинні почути ці зміни. Інший приклад: слухаючи пісню “Взвейтесь кострами, синіє ночі” у різній гармонізації, учні визначають різницю у звучанні. Велика увага в процесі аналізу музики приділяється визначенню форми твору. Уже в першому класі діти здатні визначити, чи змінилася музика, чи повторюється вона. Діти підняттям руки відзначають зміну частин, а потім

кожна частина фіксується на дошці буквами: приміром, двочастинна форма одержує позначення А-Б, тричастинна А-Б-В або А-Б-А. Аналогічним способом діти знайомляться із варіаційною формою, вони не тільки зауважують варіаційність викладу матеріалу в тому чи іншому музичному творі, але й визначають, чим одна варіація відрізняється від іншої. Поступово освоюється складна тричастинна форма, рондо тощо. Так, слухаючи арію Фарлафа з опери М. Глінки “Руслан і Людмила”, діти відзначають зміну частин, а потім фіксують їх: А-Б-А-В-А.

Н. Гродзенська звертала увагу на особливі труднощі засвоєння сонатної форми і давала рекомендації до тлумачення цього поняття: “Учитель розповідає про те, що саме в розробці відбувається основна дія, що тут знову будуть звучати знайомі теми, але в зміненому, нестійкому виді, часто в уривках та в інших, можливо, тональностях, що боротьба цих тем завершилася перемогою головної теми. У дітей звичайно це викликає інтерес, вони слухають музику з напруженою увагою”.

Не можна обмежитися в циклічній формі лише ознайомленням з однією частиною – сонатним алєро. Учитель говорить про характерні риси інших частин (адажіо, скерцо, фінал), виконуючи хоча б початок, фрагменти їх. Увага учнів звертається й на увертюру, написану у формі сонатного алєро. На перших етапах школярі знаходять розходження лише в контрастних характеристиках і звучанні, наприклад, у різних жанрах (марш і танець, марш і коліскова), у різних образах (“Три чуда” з “Казки про царя Султана” М. Римського-Корсакова), і лише надалі, з розвитком музичного сприйняття, вони починають зауважувати більш тонкі нюанси звучання музики, своєрідність та особливості, що відрізняють твір одного жанру та інше. Наприклад, спочатку учні можуть відрізнити контрастність тембрів контрабаса й скрипки, баса й тенора, а потім розрізняють тембри скрипки й віолончелі, баса й баритона.

Твір може бути виконаний тихіше або голосніше, повільніше або швидше, у мажорі або мінорі, з різними штрихами. Співвіднесення змін звучання й характеру музики дозволяє повніше сприйняти його найтонші нюанси. Н. Гродзенська називала даний прийом – “знаходженням різного в подібному”. Вона відзначала, що “найбільш сприятливі умови для порівняння створюються, коли зіставляються два однакових явища, причому в одному з них щось міняється. Це щось, його зміст, значення стають при порівнянні особливо ясним і зрозумілим”. Визначити різне в подібному

зручно у варіаційній формі. Наприклад у симфонії П. Чайковського можна простежити, як композитор “цитує” російську народну пісню “Во поле береза стояла”, які зміни він вносить у звучання, настрої. Учні здатні визначити особливості звучання при обробці російських народних пісень А. Лядова (“8 російських народних пісень для симфонічного оркестру”), особливо в “Билині про птахів”, де основна мелодія повторюється 25 разів. Діти відрізняють зміну регістрів, тембри інструментів, гармонії тощо.

В. Шацька пропонувала, наприклад, наступні теми: “Казка в музиці”, “Музика і її виразні засоби”, “Танець, танцювальна музика”, “Аппассіоната”. Розглянутий цей методичний матеріал дозволяє зробити висновок про те, що в даний час накопичений багатий досвід розвитку музичного сприйняття молодих школярів, формування в них інтересу до народної, класичної й сучасної музики.

Використання вчителем на уроці найрізноманітніших методів створює можливість більш глибокого співпереживання дітьми музики, розуміння переданих у ній дій, думок, почуттів. Сприйняття музики здатне впливати на духовний світ дитини, формування і становлення його високих моральних якостей.

Висновки. Успішне вирішення проблеми формування особистості молодшого школяра (підлітків) засобами музичного мистецтва, нової людини багато залежить від того, наскільки ціленаправлено і систематично загальноосвітня школа здійснює на практиці забезпечення високого рівня вихованості та освіти, а також культури підростаючого покоління. Непотрібно надалі миритися з тим фактом, коли високий рівень освіти протистоїть низькому рівню художньої культури учнів загальноосвітньої школи. Тому процес залучення молодших школярів до духовних цінностей повинен бути організованим і керованим.

Виявити музичні здібності в ранньому віці підлітків та вміло розвивати їх – ось головне завдання вчителя музичного мистецтва загальноосвітньої школи.

Основна форма освітньої та виховної роботи з підлітками в навчальному закладі – це уроки музичного мистецтва в ході яких здійснюється систематичне, цілеспрямоване і всебічне виховання та навчання дітей, відбувається формування музичних здібностей кожної молодої людини.

Формувати інтерес і зацікавленість до музичного мистецтва важливо з перших же

уроків, у іншому випадку, пізніше може виникнути негативне відношення до серйозної музики, і тоді перебороти це відношення вчителю музичного мистецтва буде доволі важко.

Головною творчою діяльністю, в якій у молодших школярів найбільш ефективно розширюється поняття про виразність музичних засобів, є спів. Саме виконання пісні служить основним виконавським матеріалом на уроці музичного мистецтва.

Літературний текст пісні вносить певні нюанси в зміст кожного куплету і тому зміна характеру музики вимагає відповідного підбору виконавських засобів.

Щоб цілеспрямовано і активно розвивати музичне сприйняття учнів загальноосвітньої школи, вчитель музичного мистецтва повинен добре знати їхні музичні інтереси, рівень підготовки до сприйняття, рівень емоційної чутливості тощо. Все це з'ясовується на уроках музичного мистецтва під час їхнього опитування. Для виявлення музичних інтересів учнів достатньо попросити їх назвати улюблені музичні твори і після цього скласти "програму концерту".

Використання вчителем музичного мистецтва найрізноманітніших методів на уроці створює можливість дітям більш глибокого співпереживання музичних творів, розуміння думок, які вони передають, дій та почуттів.

Розвиток у молодших школярів художнього смаку і творчої активності, здатності повноцінно сприймати музичне мистецтво здійснюється у двох тісно пов'язаних між собою напрямках.

Один з них, це коли в молодших школярів формується здатність усвідомлювати роль і місце музичного мистецтва в повсякденному житті людини, її багатство і різноманітність, здатність усвідомлювати й систематизувати одержувані з музичного життя враження.

Інший (другий) напрямок передбачає у підлітків розвиток музичного сприйняття в цілому та окремих його компонентів як музичної здібності до психологічного процесу.

Здатність до усвідомленого сприйняття музичного мистецтва ґрунтується на розвитку музичного мислення школярів. Музичне мислення дітей необхідно розглядати як одну з різновидів мислення в загальному. Специфічною

його особливістю є те, що воно проходить в емоційній формі. Всі операції та форми музичного мислення, а це аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо, проявляються стосовно музичного образу, засобів музичної виразності.

Для спеціального та систематичного музичного розвитку на уроках музичного мистецтва використовуються дві операції й форми мислення, від яких, найбільшою мірою, залежить усвідомлення музичного сприйняття: аналіз музичного твору, порівняння одного твору з іншим.

Отже, проблема формування особистості молодшого школяра (підлітків) засобами музичного мистецтва в загальноосвітній школі України, на сьогоднішній день, є досить актуальною і необхідною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н.П. Педагогика. – К. Академия, 2001. – 575 с.
2. Гродзенская Н.Л. Школьники слушают музыку. – М.: Просвящение, 1969. – 77с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304с.
4. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М. Падалка. – К.: Освіта України 2008. – 274 с.
5. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 2016 с.

REFERENCES

1. Volkova, N.P. (2001). *Pedagogika* [Pedagogy]. Kyiv: Akademia, 575 p. [in Ukrainian].
2. Grodzenskaya, N.L. (1969). *Shkolniki slushayut muzyku* [Students listen to music]. Moscow: Enlightenment, 7 p. [in Russian].
3. Leontiev, A.N. (1975). *Deyatel'nost. Soznaniye. Lichnost.* [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow: Politizdat, 304 p. [in Russian].
4. Padalka, G.M. (2008). *Pedagogika mystetstva (teoriya i metodyka vykladannya mystetskykh dysyplin)* [Pedagogy of art (theory and methodology of teaching of artistic disciplines)]. Kyiv: Education of Ukraine, 274 p. [in Ukrainian].
5. Voitka, V.I. (Ed.). (1982). *Psychogichnyy Slovnyk* [Psychological Dictionary]. Kyiv: High school, 2016 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.10.2017

